

به استناد کتیبه های سنگی در بناهای اسلامی شهر یزد

پیش درآمد

سرزمین کهن و باستانی یزد از روزگار باستان مهد تمدن و فرهنگ و ادب بوده است. در این خطه مردمان سخت کوشی می زیسته اند که هدفی جز زندگی بهتر و تلاشی جز در جهت رفاه و آسایش دیگران نداشتند، دستی به دل و دستی دیگر به کار.

چنان چه تاریخ برای ما حکایت می کند این شهر از دیر باز شهر آیینی و مذهبی بوده، چنان که در دوره های پیش از اسلام آن را یزد، یزدان و ایزدان می خواندند. و پس از اسلام عنوان دارالعباده به آن داده شد. مردمان این مرز و بوم مردمانی صالح و نیکوکار بوده که پیوسته تلاش می کردند کوی را آباد کنند و پس از آبادانی به منظور استفاده و بهره دیگران و نیز کسب فیض و ثواب اخروی آنرا وقف می کردند از این رو به ساخت بناها و آثار عام المنفعه و احیای مزارع بایر مبادرت میورزیدند. توسعه دامنه دار این وقفیات از صدر اسلام به حدی بوده است که بیشتر اینیه و مزارع و قنوات خاک یزد در زیر پوشش وقف قرار گرفته و کمتر ملک آبادانی وجود داشته که صاحبش آن را وقف نکرده باشند.

در دوره صفویه، که عصر طلایی و دوران شکوفایی هنر و تمدن ایرانی به شمار می آید، یزد نیز مراحل آبادانی و رونق تجاری خود را طی کرد؛ که البته با رسمیت مذهب تشیع، فرهنگ اسلامی از جمله وقف نیز رواج بیشتر یافت که در این راستا سعی شده است چهارده کتیبه سنگ وقف که در شهر یزد شناسایی شده، مستندسازی شود. در استان یزد موقوفات بزرگی از گذشته وجود داشته که شرح آنها در کتاب های تاریخی آورده شده است؛ ولی

در دو کتاب معتبر تاریخی جامع الخیرات و وقفنامه ربع رشیدی - قرن هشتم هجری - اطلاعات کامل تری از این موقوفات ارائه شده است. غیر از این منابع کتیبه های سنگی نیز وجود دارد که در بناهای تاریخی و فرهنگی نصب شده اند و بر روی آنها شرح وقف هایی حجاری شده است. (در شهر یزد ۳۱ کتیبه مربوط به قرون هشتم تا چهاردهم هجری با مضامین وقف وجود دارد، که ۱۴ کتیبه آن مربوط به دوران صفویه [۹۰۷ - ۱۱۳۵ هجری] است.)

اهمیتی که این وقف نامه های سنگینسبت به دست نوشته های وقفی و منابع تاریخی دارند این است که این سنگ نبشته ها به علت خاصیت وجودی شان از هر ماده دیگر در طبیعت مقاوم تر بوده و از زمان ایجادشان تاکنون همچنان پایدار مانده اند. این وقف نامه ها چون شاهدانی زنده، ناظر بر حوادث و رویدادهای تاریخی بوده و گذشت زمان و دیگر عوامل تخریبی کمتر به محتوی و مضمون آنها آسیب رسانده اند. آنها بسان کتابهایی سنگی کامل کننده و گاه نفی کننده مطالب و رویدادهایی هستند که در کتاب های تاریخی قدیم به آن اشاره شده است. با توجه به اینکه مؤلف یادگارهای یزد؛ مطالب و مضامین منقور بر کتیبه ها را نقل کرده است، تنهاسعی شد این کتیبه ها به طور اجمال از جنبه های تاریخی، اقتصادی و هنری معرفی شود.

نقش وقف در ایجاد بناها و میراث های هنری در یزد

واضح است که سرزمین کهن یزد و یا شهر دارالعباده (آن گونه که در متون و کتب و میراث های هنری ذکر شده) از دیرباز مأوای مردم صالح و نیکوکار بوده و پیوسته مردمی خردمند این دیار در ساخت بناها و مزارع وقفی در جهت رفاه مردم بی بضاعت و مستمند کوشیده اند. توسعه دامنه دار موقوفات مسلمین از صدر اسلام به حدی بوده که

بیشتر بناها و مزارع و قنات های خاک یزد، زیر پوشش وقف قرار داشته است.

به طور کلی میراث های هنری به دو دسته منقول و غیر منقول تقسیم می شود. میراث های هنری غیر منقول عموماً بناها و آثار تاریخی و فرهنگی مانند مساجد، کاروان سرا و مدارس و... می باشند. میراث های هنری منقول سنگ نبشته ها، سکه ها، زیلو، فرش و... هستند. در این مبحث ما به بررسی میراث های هنری در خصوص سنگ نبشته های مربوط به فرمان وقف یا به عبارت بهتر وقف نامه های سنگی می پردازیم.

سنگ نبشته ها یا کتیبه های سنگی

در سنگ نبشته ها با مسایل و موضوعاتی اجتماعی و وقفی آشنا می شویم که با توجه به ماهیت جنس سنگ تاکنون پایدار مانده است ممکن است اصل این وقف نامه ها و متون تاریخی از بین رفته باشد یا اصلاً از همان ابتدا بر روی سنگ نقر گردیده باشد. در این گونه کتیبه ها اصطلاحات و واژه های قدیمی مربوط به کشاورزی و آب یاری قنات و آب انبار همانند (جره - قفیز - کاریز - مصنعه و...) مشاهده می شود که اکنون نیز کم و بیش مورد استفاده قرار می گیرند.

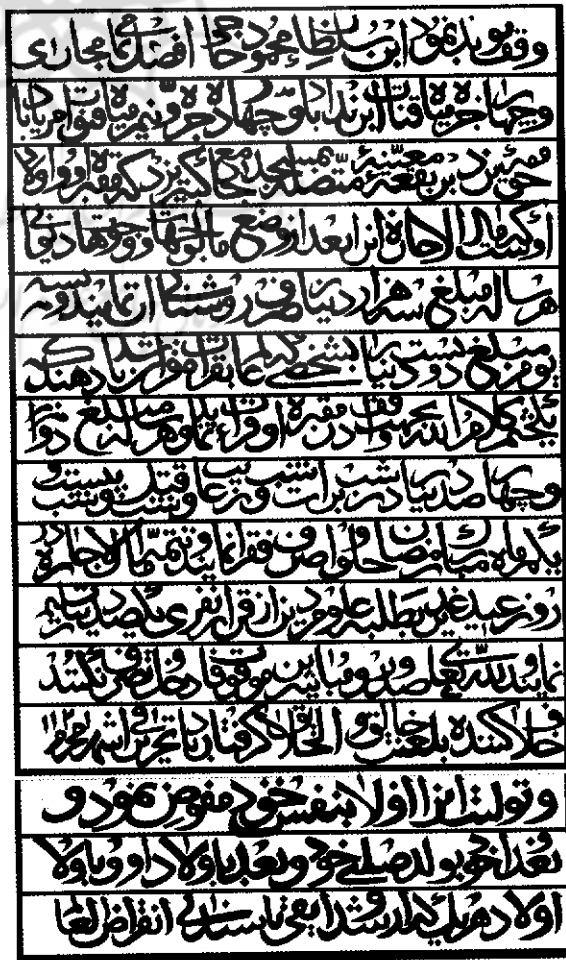
به طور مثال به کمک نام واقفان و کسانی که نامی از آنها ذکر شده با زمان زندگی و حیات آنها آشنا می شویم. و نیز نام حکمرانان و سلاطینی که در دوره های خاص فرمانروایی داشتند و هم چنین مدت زمانی آن فرمانروایی، آگاه می شویم. هم چنین اسامی جغرافیایی روستاها، نام محلات و کوچه ها و قنات هایی را که از بین رفته اند، بدست می آوریم.

سنگ نبشته ها همچون کتابی سنگی و اسنادی

غیر قابل تردید، تاریخ زنده مردم این سرزمین هستند که بدون واسطه و به طور مستقیم از سازنده آن به ما رسیده است، و پس از گذشت سالیان سال هم چنان پابرجا مانده اند. می توان مدعی بود که قدمت و کارایی سنگ نبشته ها به عنوان عامل انتقال زمینه های هنری و تاریخی از عوامل مشابه خود زیادتر است.

انسان، سنگ را وسیله ای برتر و پایدار یافته که هنگام برخورد با اجزای دیگر اثر پذیر است ولی این اثر پذیری در مقایسه با اشیا و موارد دیگر (همچون مهره و الواح گلی) از بین نمی رود.

هنر سنگ نبشته ها را می توان آغاز صنعت حجاری دانست. در آغاز سنگ نویس های هنرمند برای نوشتن شرح حال پادشاهان و بزرگان و فرامین ایشان که گاه توأم با تصاویر بود سنگ ها را که مقاوم تر بودند و کمتر دستخوش حوادث زمان و طبیعت می شد و نیز دور از دسترس دشمنان و در معرض دید همگان قرار داشت، انتخاب می کردند. زبری و

درشتی و دوام صخره‌ها از لحاظ شعور مذهبی انسان باستان، تجلی قداست بود. صخره و سنگ چیزی را به انسان آشکار می‌کند که برفراز تا پایداری موقعیت بشری است. و آن نوع هستی مطلق است، ارضاکننده میل جاودانگی انسان.^۱

نقش تاریخی وقف‌نامه‌های سنگی

منطقه یزد از جمله مناطق تاریخی است که وقف‌نامه‌های سنگی در بیان تاریخ زندگی مردم آنجا نقش مؤثری داشته و دارد. این اشیای فرهنگی - تاریخی با توجه به جنس آنها در حفظ اسرار تاریخ از هم‌نوعان خویش ممتاز هستند. و مطالعه آنها پرده‌های ابهام از رویدادها و مجهولات تاریخی کنار زده و پرتو روشنایی به زوایای تاریک آنها می‌اندازد.

در پاره‌ای موارد که اصل فرمان کاغذی بر اثر حوادث زمان از بین رفته و یا حتی ممکن است در هیچ متن و کتابی تاریخی و قدیمی نیز ذکر نشده باشد. این لوح‌های سنگی مربوط به وقف، اسنادی زنده و گویاست. وقف‌نامه‌های سنگی کامل‌کننده و گاه نفی‌کننده مطالب و رویدادهایی می‌باشد که در کتاب‌های تاریخی قدیم به آنها اشاره شده است.

نقش مذهبی و دینی وقف‌نامه‌های سنگی

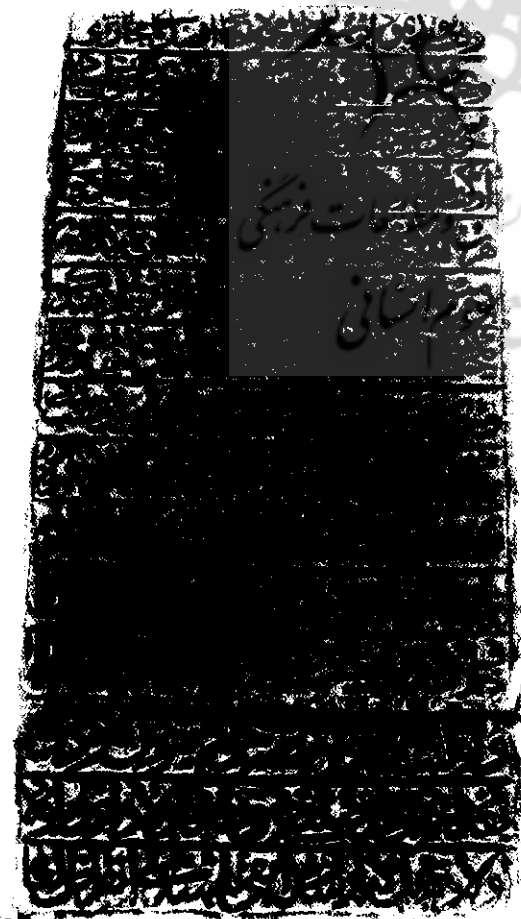
وقف اعتقادات مذهبی و دینی استوار است. بررسی وقف‌نامه‌های سنگی، گویای نحوه تفکرات و نوع اندیشیدن دینی و مذهبی را بیان می‌کند. آیات و احادیثی که با عبارات عربی و فارسی نقر شده، گاه مارا حتی به مذهب واقف (شیعه و یاسنی) راهنمایی می‌کند.

در این وقف‌نامه هدف و انگیزه مذهبی واقف که رضایت و خوشنودی، تقرب به خدا، طلب عفو و بخشش و امید به رحمت پروردگار است، مشخص و محرز می‌شود.

اغلب در پایان وقف‌نامه‌های سنگی با توسل به خداوند و استمداد از روش لعن و نفرین خدا، رسول و ائمه در حفظ و نگهداری آنها کوشیده‌اند.

نقش اجتماعی سیاسی وقف‌نامه‌های سنگی

انگیزه برخی از واقفان از وقف، سیاسی بوده است. این افراد را عموماً سلاطین و حکمرانان

تشکیل می دهند. با توجه به این خصوصیت ذاتی، وقف نامه ها اجتماعی است یعنی اساس به وجود آمدن آنها برای استفاده و بهره مندی عموم افراد و اطلاع عامه مردم از عملکرد و انگیزه و نوع اقدام واقفان و بانیان می باشد. با بررسی این کتیبه های سنگی بینش اجتماعی و سیاسی افراد و زمان به وجود آمدن این اشیای فرهنگی - تاریخی مشخص می شود. علاوه بر موارد ذکر شده چه بسا به نکته های اجتماعی و سیاسی در این سنگ نبشته ها و فرمان های سنگی بر می خوریم که در سایر کتاب ها و متون قدیمی و تاریخی ذکر شده و یا اصل کاغذی وقف نامه ها و فرمان ها و کتاب های تاریخی بر اثر حوادث و یا به دلایلی از بین رفته است.

و نیز از تغییرات و تقسیمات سیاسی و جغرافیایی محل ها و اماکن مطلع می شویم. طرح ها و نقوش تزئینی و خطوط منقور روی فرمان های سنگی پرده از عقاید اجتماعی و اساطیر قدیمی بر می دارد. زیرا این طرح و نقوش، همه بیانگر نحوه و علت موقوفات دارد، و مطالعه آنها در جهت اجتماعی سودمند است. علاوه بر آنها با مطالعه کتیبه های مربوط به فرمان وقف، بسیاری از اصطلاحات مدنی و اجتماعی بررسی و ضبط می شود.^۲

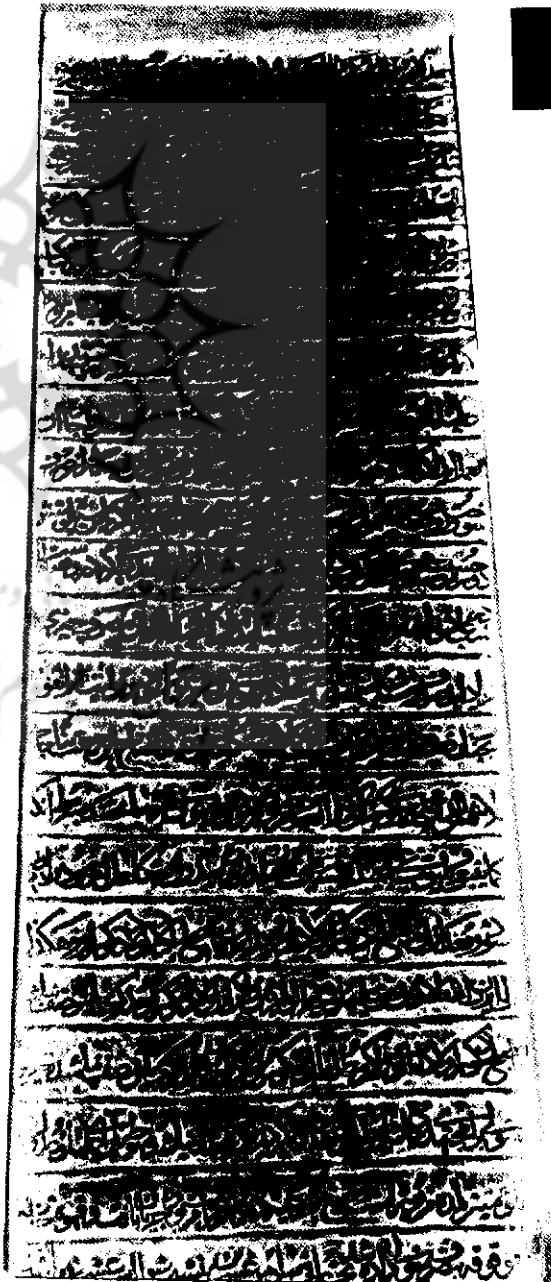
نقش هنری و ادبی وقف نامه های سنگی

وقف نامه های سنگی بهترین میراث های هنری دوران های مختلف می باشند، زیرا آنها شامل زیباترین نقوش، خط نبشته، نگارش زیبا، انشای گویا و نمونه های جالب نظم و نثر متداول هر زمان دیگر است. پویایی این پدیده در رشد و تکامل هنر امری انکار ناپذیر است.^۳

علاوه بر آن از اصطلاحات و لغات زمان کتیبه، شیوه خطاطی، تزئینات هنری آگاهی پیدا می کنیم. کاتبان مجهول الاثر را می شناسیم و نیز در سنگ هایی که ماده تاریخ دارند از نام شاعران تازه (گمنام) مطلع می شویم. در کنار آن، مطالعه وقف نامه ها جز آنکه فواید تاریخی دارند، گاه معرفت تنی چند از خوشنویسان مشهور و نیز تابلویی روشن از خطوط خوش آنها می باشد.^۴

خط وقف نامه های سنگی

خطاطی روی سنگ نبشته ها از دیرباز اهمیت خاص داشته است، و می توان گفت که سنگ

ن بسته‌های (ی مربوط به فرمان وقف) از جمله زیبا ترین و گویا ترین تابلوهای خطی قدیمی هستند که امروزه در دسترس ماست.^۶

از خطوط معمول و مورد استفاده در نگارش آنها می‌توان از ثلث^۷، نسخ^۸ و نستعلیق نام برد^۹ که عموماً از خط نسخ و نستعلیق در کتیبه‌های سنگی از دوره صفویه به بعد استفاده می‌شده است. و حتی تنها خطوطی است که روی وقف‌نامه‌های سنگی نقر می‌شده است.

جنس و شکل وقف‌نامه‌های سنگی

جنس این نوع وقف‌نامه‌ها از سنگ مرمر در انواع مرمر نباتی، مرمر خاکستری، مرمر سفید و سنگ سیاه می‌باشد. شکل آنها به صورت لوح مستطیل شکل در دو نوع طولی و عرضی می‌باشد. از اشکال دیگر وقف‌نامه‌ها می‌توان به شکل لوح سنگی که قسمت فوقانی آن مثلثی است و یک نمونه دیگر که به شکل درخت سرو می‌باشد (وقف‌نامه سنگی در بقعه سهل بن علی - یزد) اشاره کرد.

بزرگ‌ترین وقف‌نامه سنگی در شهرستان یزد را می‌توان سنگ محراب مسجد ساباط (۱۴۰×۷۵ سانتی متر) و سنگ وقف مسجد امیر چخماق (۱۰۳×۳۶ سانتی متر) و کوچک‌ترین آن را می‌توان سنگ وقف مسجد امام حسن نام برد.

تزیینات وقف‌نامه‌های سنگی

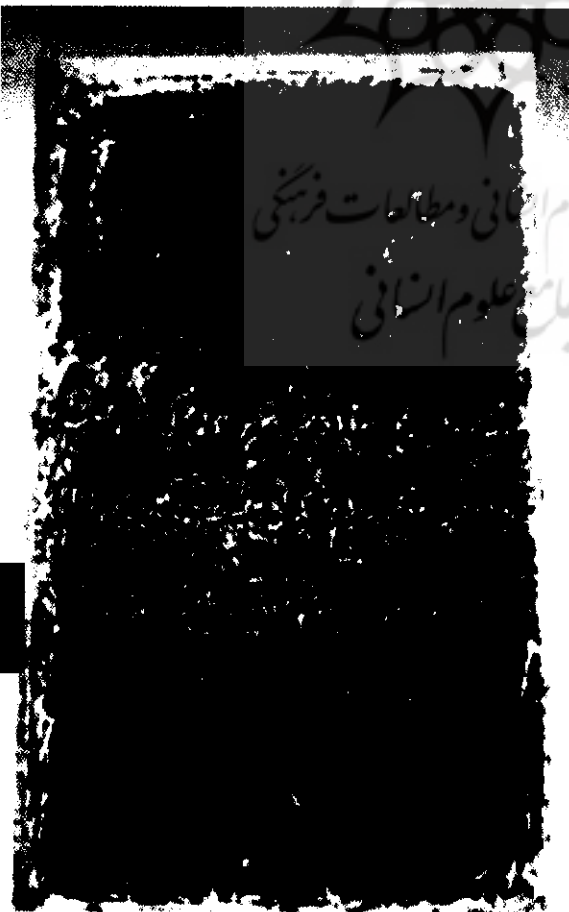
اغلب وقف‌نامه‌های سنگی ساده و عاری از تزیین است ولی برخی از آنها نقوش تزیین اسلیمی، نقش شبیه به محراب، مقرنس نما، ستون نما، پیچ‌های گلدانی، گل‌های چهارپر و قبه‌های تزیینی دارد که نوشته‌های وقف داخل این قاب‌ها نقر شده است.

سبک حجاری وقف‌نامه‌های سنگی

سبک حجاری آنها به صورت برجسته است. در این نوع حجاری سنگ تراش پیرامون مطالب را می‌تراشد تا متن مورد نظر به صورت برجسته مشخص شود. اشاره می‌شود که بر روی برخی کتیبه‌های سنگی وقف غیر از مطالب وقف، نقوش و طرح‌هایی دیده می‌شود که برای حجاری آنها اول نقش مورد نظر بر روی سنگ پیاده می‌شود، و سپس حجار آن را می‌تراشد، تا به صورت برجسته آشکار شود.

محل نصب وقف‌نامه‌های سنگی

هدف از نصب وقف‌نامه‌های سنگی در بناهای مذهبی و غیر مذهبی یکسان است و آن اطمینان از این

است که وقف‌نامه‌ها مصون و محفوظ می‌مانند و در نظر و دید همه قرار می‌گیرند. لیکن در نصب آنها تفاوت‌هایی است. محل نصب وقف‌نامه‌های سنگی در مساجد عموماً در دهلیز یا ایوان ورودی اصلی که محل رفت و آمد عموم افراد است، می‌باشد؛ مانند دهلیز مسجد جامع یزد که حدود ۱۳ کتیبه سنگی (سنگ فرمان - وقف‌نامه سنگی - سنگ قبر) در آن نصب است.

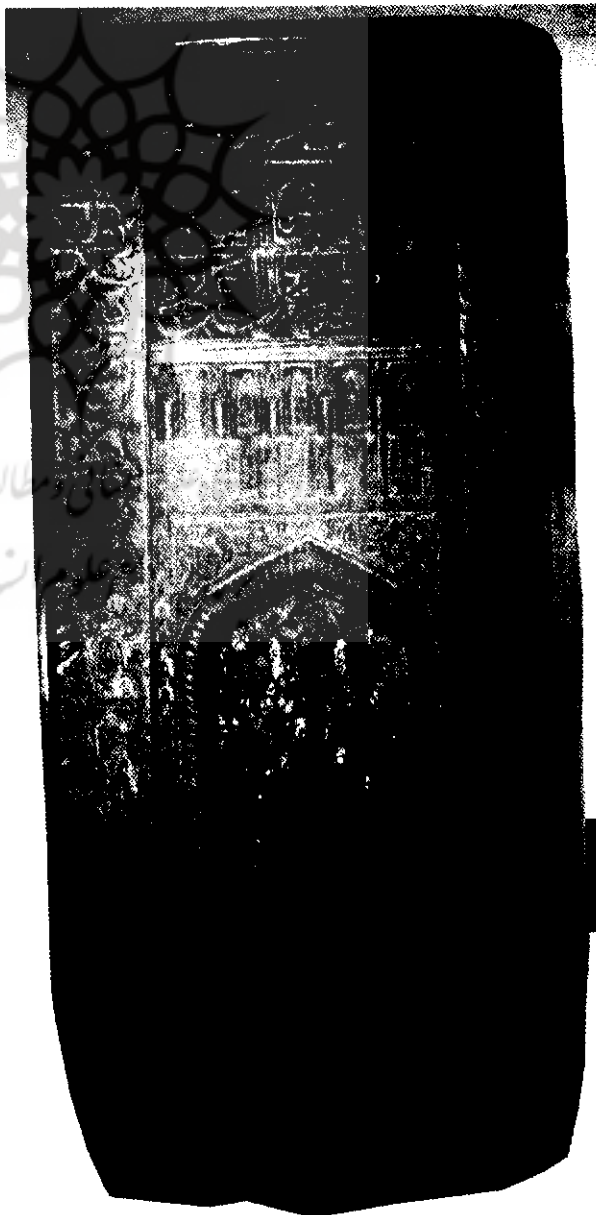
در داخل مسجد نزدیک منبر و محراب و گاه در محل محراب معمولاً وقف‌نامه‌های سنگی نصب می‌شود. اهمیت این محل از این جهت است که در جانی قرار گرفته که امام جماعت نماز می‌خواند و خطیب، خطبه‌های نماز جمعه را در آنجا ایراد می‌کند، در نتیجه در معرض دید بیشتر و قابل دسترسی بوده و کم‌تر تخریب و تغییر می‌کرده است.

اغلب سنگ محراب‌هایی که از طرف برخی افراد وقف می‌شده، نصب می‌گردیده است که دو عملکرد داشته، هم جهت محراب مشخص می‌شده و زیبایی خاصی به محراب می‌داده است - زیرا اغلب سنگ محراب‌ها علاوه بر خطوط، نقوش و طرح‌های تزئینی زیبایی را شامل می‌شدند - و هم در دسترس بوده است (مانند سنگ محراب وقفی در مسجد ساباط یزد).

صحن حیاط مرکزی مسجد از دیگر محل‌هایی که وقف‌نامه‌های سنگی در آنجا نصب می‌شده است. این محل از آنجایی که محل رفت و آمد و تجمع افراد و مراجعان به مسجد بوده، وقف‌نامه در دسترس و دید همگان بوده است. البته در محل محراب خطر تخریب و سرقت آن نیز به نسبت بیشتر بوده است. (مانند وقف‌نامه سنگی مسجد سرچم یزد و مسجد فرط یزد)

این وقف‌نامه‌های سنگی در برخی موارد در بخش شبستان‌های جانبی مسجد نصب می‌شده، (مانند وقف‌نامه‌های مسجد فرط و مسجد جامع امیر چخماق) و چون این بخش‌ها محل رفت و آمد افراد بوده، به آسانی کتیبه‌ها در معرض دید قرار می‌گرفته است.

آب انبارها: وقف‌نامه‌های سنگی مربوط به احداث آب انبار عموماً بالای مدخل ورودی آب انبار نصب می‌شده است (آب انبار فهادان یزد).
حسینیه‌ها: وقف‌نامه‌های سنگی در این

مکان‌ها در مداخل اصلی که محل رفت و آمد اشخاص است و به آسانی قابل دسترسی و دید عموم می‌باشد، نصب می‌شده است (وقف‌نامه حسینیه شاه‌زاده فاضل).

امام‌زاده‌ها و بقاع متبرکه: وقف‌نامه‌های سنگی در این مکان‌ها در مجاورت آرامگاه یا در مداخل اصلی نصب می‌شده است.

کاروان‌سراها: وقف‌نامه‌های سنگی در این مکان‌ها در بالای ورودی اصلی کاروان‌سرا نصب می‌شده است.
بازارها: وقف‌نامه‌های سنگی در این مکان‌ها در ابتدای ورودی اصلی در دو طرف و گاه در بالای آن نصب می‌شده است.

سایر بناها: وقف‌نامه‌ها در سایر بناها در جاهایی که در اول بحث اشاراتی به آنها شد، یعنی در محل‌هایی که از یک طرف محل رفت و آمد زیاد افراد و از طرف دیگر به آسانی قابل دید و دسترسی باشد، نصب می‌شده تا در خصوص نگهداری آن اطمینان حاصل شود. و چون وقفیات و نام محل وقف آن مشخص می‌شده، کمتر تخریب و یا دچار سرقت می‌گردیده است.

مطالب منقور بر روی وقف‌نامه‌های سنگی

نگارش و انشای جملات منقور بر روی وقف‌نامه‌های سنگی بیانگر منظور واقف، علت وقف، موضوع وقف و تاریخ آن است و گاه به آیات قرآنی و احادیث نبوی و ائمه متبرک می‌شده. و یا عبارات عربی و مطالب فارسی و شعر نقر گردیده است، و گاهی این خطوط (عربی و فارسی) با هم تلفیق می‌گردیده‌اند.

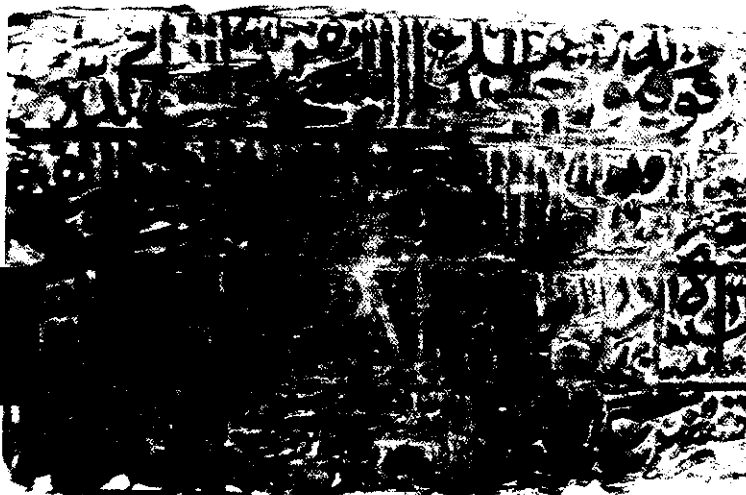
سنگ وقف در این گونه کتیبه‌های سنگی از طرف حاکم، بزرگان منطقه و یا اشخاص براساس مقداری (مثلاً چند میاه یا قفیزه از آب قنات برای مسجد وقف می‌شده تا در آمد حاصله برای مخارج تعمیرات و تهیه فرش و... هزینه شود) منقور می‌شده است.

الف نوشته‌های آغازین وقف‌نامه‌های سنگی

در ابتدای وقف‌نامه‌ها عموماً آیات قرآنی و یا عبارات عربی مانند «هو الواقف، هو الواقف علی الضمائر و السرائر، وقف مؤبد و حبس مخلد نمود (وقف همیشگی صحیح شرعی و حبس دائم نمود) و...» کتابت می‌شده است. در بیان مطلب وقف مسجدها، به‌ویژه مسجد جامع، از اول تا آخر فرمان، از روش ادبی تضمین استفاده

می‌کند، یعنی به آیه یا حدیثی کلام خود را متبرک و معتبر می‌سازد. «احسن الله تعالی احوالهم / لا زال نافذ فی الربع السکون» و بعد از آن نام واقف، گاه تنها به نام وقف‌کننده و گاه همراه نام پدر واقف ذکر می‌شود.

سپس به موضوع وقف که عموماً آب قنات (میزان و مقدار آن)، باغ / زمین (حد و حدود آن) است و یا مکان و

محللی معین و بنای خاصی می باشد، اشاره می گردد. و پس از آن در برخی موارد در آمد و عواید حاصله از وقف و جاهایی که لازمست این عواید هزینه شود و جاری گردد، بیان می شود.

در بیشتر وقف نامه های سنگی مواردی که در آمد حاصله وقف بر آنها جایز و لازم است، بر شمرده می شود؛ مانند هزینه های مرمت و تعمیر بنای موقوفه، هزینه های مربوط به روشنایی، خرید پرده و پوش، حقوق خادم، هزینه های مربوط به نگه داری و توسعه وقف، اطعام و خوراک دادن در روزها و ماه های خاص (محرم، صفر، ذی الحججه و...)، قرائت و آموزش قرآن و....

در متن وقف نامه های سنگی، موضوع تولیت نیز ذکر می شود. در اغلب موارد تولیت با واقف و پس از وفاتش به اولاد ذکور بزرگش و نسل بعد از نسل، چنانکه اولاد ذکور نداشته باشد، با اولاد ذکور دخترش، محول می شود. در برخی موارد نیز اشخاص و افراد خاصی جهت تولیت معرفی می شود و یا آنرا به علما و معتمدان شهر واگذار می کنند.

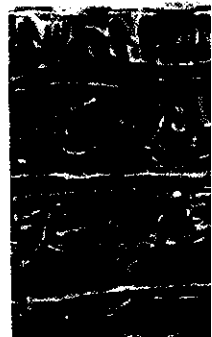
در برخی وقف نامه ها به وظیفه متولی (تولیت وقف) نیز اشاره می شود. مانند حفاظت و نگهداری اموال وقفی، جلوگیری در استفاده از مواردی که در متن وقف نامه ذکر نشده، جلوگیری از خروج اموال وقفی از مکانی که وقف شده، ممانعت از تغییر و تبدیل مفاد و فرمان وقف نامه، کسب در آمد حاصله از وقف و هزینه کردن در مواردی که در متن وقف نامه ذکر شده، مرمت و تعمیر بنای موقوفه و....

ب مطالب پایانی وقف نامه های سنگی

مطالب پایانی را در برخی موارد با ذکر آیه ای با مضمون جلوگیری از تخریب و تغییر و تبدیل وقف نامه مانند ﴿فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم﴾. پس آنکه بگرداندش پس از شنیدنش، همانا گناه آن بر آنان است که به گرداندش همانا خدا شنوای داناست. و گاه فقط با عبارت خلاف کننده و پنهان کننده این فرمان به لعنت حضرت باری تعالی و رسول و ائمه گرفتار باد، آورده اند.

صیغه وقف، به ندرت جاری می شود.^{۱۱} (سوره بقره / ۱۸۱) در مورد وقف پدر و پسر بعضی از نسب های عالی و القاب بلند آنها گفته اند خداوند جلالت مقام خلف را زیاد کند و سلف بزرگوار را جایگاه صدیقین قرار دهد.^{۱۲}

قدیمی ترین لعن و نفرین را در قانون نامه حمورابی - که یکی از بزرگترین فرمانریان بین النهرین و سردار جنگاور، سیاستمداری زیرک و

قانون‌گذاری دقیق بوده است - می‌بینیم، در این قانون‌نامه، کسانی که قانون را بی‌احترامی کنند به لعنت خدای خدایان و اگذار می‌شوند و در اهرام مصر نیز آمده است کسانی که آرامش فراغنه را به هم بزنند، به لعنت و نفرین خدایان گرفتار شوند.^۳

در خاتمه تاریخ وقف و فرمان وقف که به سال هجری قمری است به حروف و عدد ذکر می‌شود. در یک نمونه از وقف‌نامه سنگی (مربوط به آب انبار هفت بادگیر روستای عصر آباد، شهرستان صدوق از توابع یزد) تاریخ به سه شکل هجری، یزدگردی و عیسوی نقر شده است.

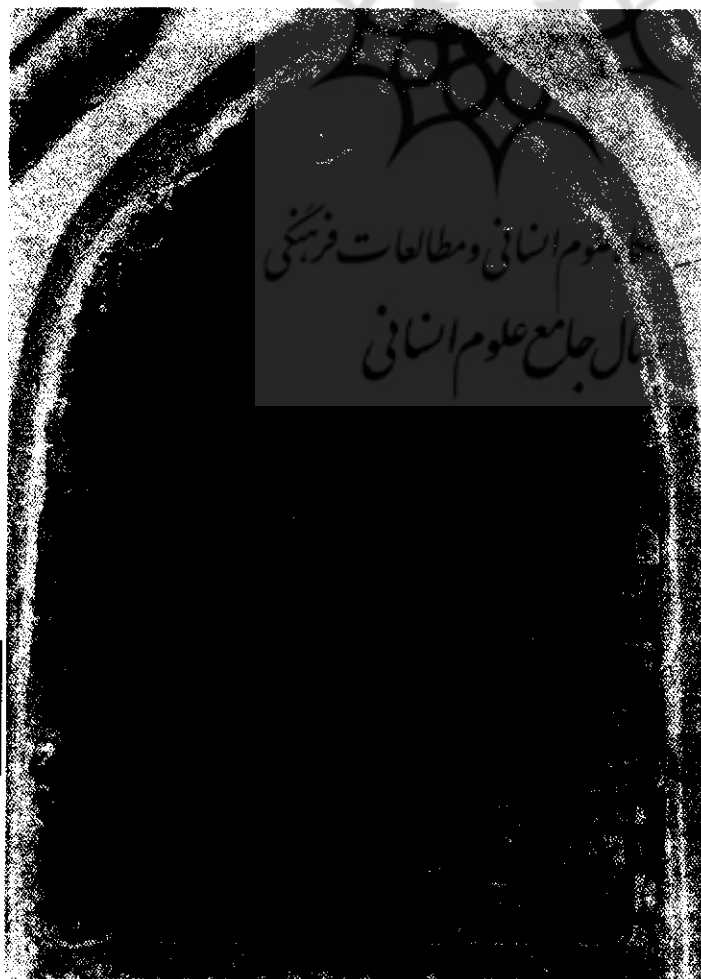
در برخی موارد در آنها زمان وقف به صورت ماده تاریخ به زبان شعر و براساس حروف ابجد ذکر شده و نیز در پایان وقف‌نامه‌های سنگی گاه نام حجار و کاتب آن نیز ذکر می‌شود. (بسعی / بععمل = کاتب / عمل)

معرفی سنگ نبشته‌های دوره صفویه در یزد

یزد در دوران صفویه

مقارن با ظهور شاه اسماعیل (۹۰۷ هجری)؛ طایفه‌های مختلفی در ایران حکومت می‌کردند. در سراسر ایران در حدود چهل حاکم مستقل و نیمه مستقل حکم می‌راندند و یزد در تصرف «مراد بیک بایندری» بود. شاه اسماعیل مدعیان را منکوب کرد و یزد را به تصرف خویش در آورد. در منابع حتی ذکر گردیده که سومین وزیر او بیک

یزدی از خاندان شاه نعمت‌الله ولی (خاندان معروف صفویه) به نام «امیر میرزا عبدالباقی» بوده است. به هر حال در عصر صفوی یزد نیز (به دلیل مرغوبیت منسوجات و موقعیتی که در مسیر راه زمینی داشت)، از لحاظ بازرگانی، معماری و مهد هنر اسلامی، شکوفا گردید.^۳

۱. سنگ وقف مسجد جامع یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۷۵ و ۴۰ سانتی‌متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۲، سال ۱۱۲۱ هجری قمری

نوع سنگ: سنگ وقف، قهوه‌ای رنگ

نام صادرکننده فرمان: ابن سلطان محمود حاجی افضل

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: در داخل دهلیز، نصب

بر دیوار سمت راست مسجد جامع یزد
توضیح: این سنگ وقف در ۲ قطعه حجاری گردیده است، که از یکدیگر جدا هستند
و قطعه دوم تنها ۳ ردیف خط آخر را شامل می شود که به خط نسخ درشت تر نقر
گردیده است.^{۱۵}

۲. سنگ وقف مسجد امیر چخماق یزد
اندازه: طول و عرض به ترتیب ۱۰۳ و ۳۶ سانتی متر
دوره: اسلامی، قرن ۱۲، سال ۱۱۲۰ هجری قمری

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر قهوه ای رنگ

نام صادر کننده فرمان: میرزا محمد محسنا

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: در داخل دهلیز مسجد امیر چخماق یزد.^{۱۶}

۳. سنگ وقف مسجد فرط یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۴۳ و ۳۱ سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۱، سال ۱۰۸۲ هجری

قمری

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر قهوه ای رنگ

نام صادر کننده فرمان: شاه میر میرزا محمد

امین نایینی

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: نصب دیوار مدخل ورودی

مسجد فرط واقع در محله دارالشفاء یزد.^{۱۷}

۴. سنگ محراب (وقف) در مسجد ساباط یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۱۴۰ و ۷۵

سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۰، سال ۹۹۷ هجری

قمری

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر.

نام صادر کننده فرمان: شاه میر الحسینی

استرآبادی

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: جای محراب مسجد ساباط یزد.^۸

۵. سنگ وقف مسجد امام حسن یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۲۳ و ۳۶ سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۱، سال ۱۰۱۶ ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر

نام صادر کننده فرمان: ابوالفتح عباس شاه بهادر خان

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: در داخل مسجد امام حسن نصب.^۹

۶. سنگ وقف بقعه سید گل سرخ یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۴۰ و ۲۸ سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۱، سال ۱۰۵۳ ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر سیاه رنگ

نام صادر کننده فرمان: کمال

نوع خط: نستعلیق، متن عبارت عربی، شعر فارسی

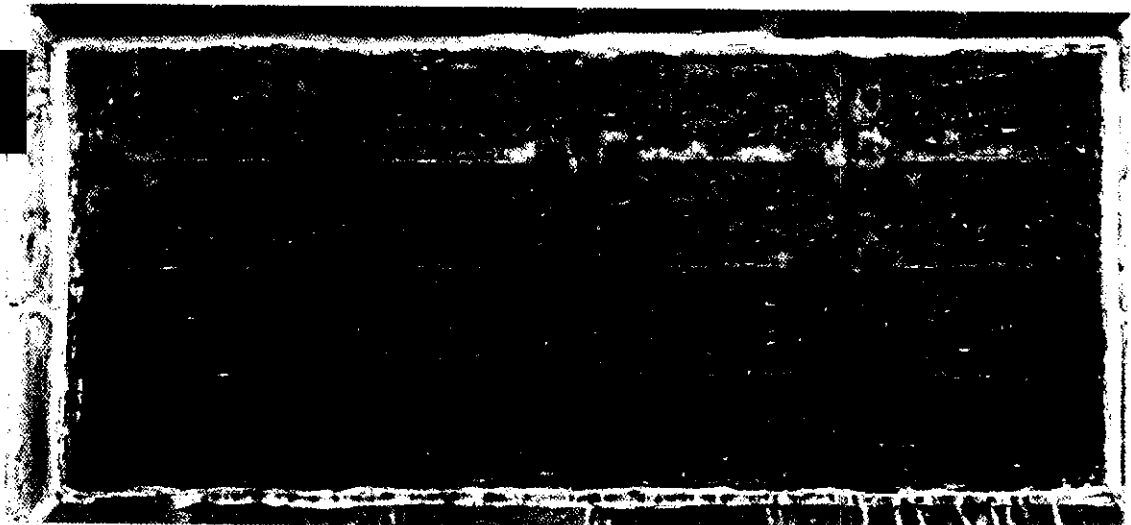
محل نگهداری: نصب سردر ورودی بقعه سید گل سرخ.^{۱۰}

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پایان جهان علوم انسانی

۷. سنگ وقف سقاخانه کوچه دباغ خانه (منشعب از لرد کیوان)

دوره: اسلامی، قرن ۱۰، سال ۹۳۲ ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر

نام صادر کننده فرمان: تقی الدین بن بدرالدین بندرآبادی

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: بر دیوار مدخل پایاب سقاخانه که متأسفانه امروزه هیچ اثر و عکسی از آن نیز در دست نمی باشد.^{۳۱}

۸. سنگ وقف خانه امام حسینی یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۵۶ و ۳۷ سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۲، سال ۱۱۲۵ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر

نام صادر کننده فرمان: حاجی محمد مملوک

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: سردر ورودی خانه امام حسینی.^{۳۲}

۹. سنگ وقف آب انبار قهادان (۱)

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۸۰ و ۳۰ سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۲، سال ۱۱۱۵ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر

نام صادر کننده فرمان: حاجی عبدالحسین حاجی ابراهیم

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: دیوار ورودی آب انبار، زیر بازارچه قهادان که متأسفانه امروزه این سنگ موجود نیست و تنها عکس

شوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

موجود در آن از آرشیو مرکز اسناد میراث فرهنگی که در سال ۱۳۷۸ گرفته شده؛ موجود است.^{۳۳}

۱۰. سنگ وقف آب انبار چهار سوق یزد

دوره: اسلامی، قرن ۱۱، سال ۱۰۳۳ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر خاکستری رنگ

نام صادر کننده فرمان: عطاء الله نقشبند

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: دیوار ورودی آب انبار چهار سوق.^{۳۴}

۱۱. سنگ وقف آب انبار وقت و ساعت یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۱۱۵ و ۴۷ سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۲، سال ۱۱۲۱ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر

نام صادر کننده فرمان: شاه سلطان حسین

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: دیوار ورودی آب انبار

وقت و ساعت.^{۳۵}

۱۲. سنگ وقف آب انبار پشت باغ یزد

دوره: اسلامی، قرن ۱۱، سال ۱۰۲۵ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر

نوع خط: نستعلیق

محل نگهداری: نگهداری سردر

ورودی آب انبار.^{۳۶}

۱۳. سنگ وقف آب انبار شاه ابوالقاسم

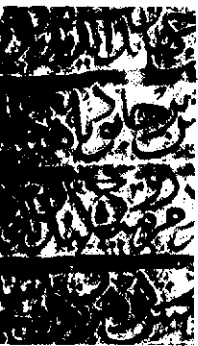
یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۴۵ و ۳۰

سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۱ سال ۱۰۸۲ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر

نام صادر کننده فرمان: حاجی مولانا محمد طاهر اناری

نوع خط: نستعلیق

محل نگهداری: سردر ورودی آب انبار.^{۳۷}

۱۴. سنگ وقف آب انبار بوالمیری (ابوالمعالی) یزد

اندازه: طول و عرض به ترتیب ۴۲ و ۷۰ سانتی متر

دوره: اسلامی، قرن ۱۱، سال ۱۰۴۷ق

نوع سنگ: سنگ وقف، مرمر

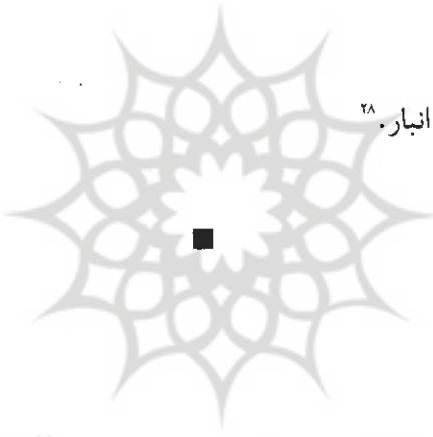
نام صادر کننده فرمان: ملک قاسم

کاتب: نورالدین کچویبی

عمل: محمد زمان یزدی

نوع خط: نسخ

محل نگهداری: سردر ورودی آب انبار.^{۳۸}

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

منابع

- عبدالحسین آیتی، تاریخ یزد (آتشکده یزدان).
- محمد جعفری، جعفر بن، تاریخ یزد.
- ایرج افشار، یادگارهای یزد، ج ۲.
- علیرضا حصارنوی، گزارش مصور سنگ نبشته های اسلامی یزد، ج ۴، ۱۳۷۸، مرکز اسناد و مدارک اداره میراث فرهنگی استان یزد.
- نگاهی به سنت نبوی وقف، سازمان حج و اوقاف و امور خیریه، ۱۳۶۴.
- وقف نامه جامع الخیرات، انتشارات اداره کل حج و اوقاف استان یزد.
- سیمایی از وقف و اوقاف استان یزد، سازمان اوقاف و امور خیریه ۱۳۷۱.
- وقف نامه حاج محمد ابراهیم نورالله «محلہ تل» (خانه وقفی امام حسینی)
- علی اکبر شهابی، تاریخچه وقف در اسلام، دانشگاه تهران، ۱۳۴۳.
- صورت وقف نامه موقوفه مرحوم حاجی محمد صادق ناظم التجار، ۱۲۷۴ق.
- میرزا عبدالوهاب طراز، فرهنگ ایران زمین، ج ۱۰، کتابچه شرح موقوفات یزد، تهران ۱۳۴۱.
- یحیی محمود ساعتی، وقف و ساختار کتابخانه های اسلامی، ترجمه احمد امیری، شادمهری، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۴.
- محمد علی اسلامی ندوشن، فرهنگ و شبه فرهنگ، چاپ اول، ۱۳۷۴.
- مجله جاده ابریشم، ویژه سبزوار، وقف.
- مجله وقف، اداره کل اوقاف و امور خیریه استان یزد، اردیبهشت ۱۳۸۰.
- دایرة المعارف بزرگ اسلامی.
- لغت نامه دهخدا، زیر نظر محمد معین، سید جعفر شهیدی، ج ۱۵، مؤسسه لغت نامه دهخدا ۱۳۷۷.
- دایرة المعارف فارسی، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ج ۲.
- قانون نامه حمورابی، ترجمه کامیار عبدی، انتشارات سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۷۳.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

